

Kjønnsnøytralitet i samiske språk – strategier, utfordringer og språklige innovasjoner

Svenn-Egil Knutsen Duolljá

Denne artikkelen undersøker hvordan samiske språk møter utfordringen med kjønnsmarkerte yrkestitler og begreper, og viser hvordan nyord, partisipper og spesifikke endelser brukes for å skape kjønnsnøytrale alternativer. Artikkelen bygger på en studie som analyser 131 yrkestitler og diskuterer både språknormering, språkkontakt og behovet for grenseoverskridende samarbeid. Samiske språk har et unikt utgangspunkt for å møte moderne krav til inkluderende språkbruk, og videre normeringsarbeid bør bygge på både språklig egenart og brukernes behov.

Innledning

Denne artikkelen bygger på Sámi Giellagáldus innlegg om kjønnsnøytralitet i samiske språk i forbindelse med Nettverksmøte for Språknemndene i Norden (NSN) i Reykjavik, 2024. Omtrent samme innlegg ble presentert på den 18. Konferanse om Leksikografi i Norden og Nordisk Sprogsmøde i Vejle, 2025.

Kjønnsnøytralitet i språk har fått økt oppmerksomhet i takt med samfunnets utvikling mot større likestilling og inkludering. Innen sosiolingvistikken har språk og kjønn etablert seg som et eget forskningsfelt, særlig etter 1970-tallets kvinnepolitiske oppvåkning. For samiske språk, som i utgangspunktet mangler grammatisk kjønn, reiser dette interessante spørsmål: Hvordan påvirkes de av nabospråk med sterke kjønnsmarkører, og hvilke strategier finnes for å bevare eller utvikle kjønnsnøytrale uttrykksformer?

Overgangen fra kvinneforskning til kjønnsforskning speiler en større samfunnsutvikling. På en kvinneforskningskonferanse i 1989 opplevde en liten gruppe språkvitere, blant dem Tove Bull, at språk fikk lite plass i det ellers brede fagfeltet. Kvinneforskningen var dominert av historikere, litteraturvitere og samfunnsvitere, mens språkets rolle ble nedprioritert. Dette førte til at Bull og andre lingvister tok initiativ til en egen nordisk konferanseserie om språk og kjønn, og den første konferansen ble arrangert i Uppsala i 1991. (Bull 2019, s. 2).

I mange språk har det vokst fram et behov for å uttrykke seg på måter som ikke markerer kjønn, særlig i sammenhenger der kjønn er irrelevant. For

samiske språk reiser dette interessante spørsmål, ettersom de i utgangspunktet er kjønnsnøytrale. De har verken grammatisk kjønn, kjønn i ordbøyninger eller kjønn i ordavledninger. Likevel har påvirkning fra andre språk, særlig gjennom lånord, introdusert kjønnede former som ikke finnes naturlig i samisk språkstruktur. Dette utfordrer både den leksikalske tradisjonen og normeringen i moderne samisk språkbruk.

De samiske språkene utgjør en mangfoldig gruppe med distinkte grammatiske systemer, ortografier og leksika. Hvert språk har sin egen utviklingshistorie og står i ulik grad i kontakt med nabospråk som norsk, svensk, finsk, russisk, kvensk eller meänkieli. Denne språkkontakten har bidratt til både berikelse og utfordringer, særlig når det gjelder tilpasning til moderne språkbruk.

Om samiske språk

De samiske språkene utgjør en mangfoldig gruppe med ulik status og utbredelse. Noen samiske språk har offisiell status i Norge, Sverige og Finland, mens språkene i Russland har svakere stilling. UNESCO klassifiserer alle samiske språk som truede, med ulik grad av alvorlighet. Dette gjør arbeidet med språknormering og revitalisering særlig viktig – ikke bare for å bevare språkene, men også for å sikre at de utvikles i takt med samfunnets behov.

Det finnes minst åtte ulike samiske språk som er i bruk i dag, som varierer både i utbredelse, antall talere, ortografiske prinsipper og geografisk tilhørighet. I Russland snakkes kildinsamisk, tersamisk og skoltesamisk. I Finland snakkes skoltesamisk, enaresamisk og nordsamisk. I Sverige snakkes sørsamisk, umesamisk, pitesamisk, lulesamisk og nordsamisk. I Norge snakkes sørsamisk, lulesamisk og nordsamisk, mens umesamisk, pitesamisk og skoltesamisk ble tidligere sett på som ute av bruk i Norge, men er i dag i en (re)vitaliseringsfase. Alle de samiske språkene står på UNESCOs liste over truede minoritetsspråk i Europa. De defineres som; truet eller utrygt, definitivt/alvorlig truet, kritisk truet, alvorlig truet / nær ved å forsvinne eller ute av bruk.

Nordsamisk, som tradisjonelt brukes i Norge, Sverige og Finland, er klassifisert som et truet eller utrygt språk (*endangered/unsafe language*). Til tross for at det er det mest brukte samiske språket, står det fortsatt overfor utfordringer knyttet til språkoverføring og bruk i ulike samfunnsområder.

Lulesamisk og sørsamisk er begge definert som alvorlig truede språk (*definitely endangered languages*). Dette innebærer at språkene i liten grad overføres til barn som morsmål, og at det finnes et begrenset antall aktive brukere.

Skoltesamisk (i Finland), pitesamisk og umesamisk og kildinsamisk er klassifisert som kritisk truede språk (*critically endangered languages*). Disse språkene har svært få gjenværende brukere, og står i fare for å forsvinne helt dersom ikke omfattende tiltak iverksettes.

Skoltesamisk og tersamisk i Russland, er vurdert som svært alvorlig truet eller nær ved å forsvinne (*severely endangered*). Bruken av disse språkene er sterkt begrenset, og de har svært få aktive talere igjen. Akkalasamisk som tidligere ble brukt i Russland, er nylig klassifisert som ikke i bruk (*not in use*).

Kemisamisk som ble brukt i Finland, har vært ute av bruk siden 1800- til tidlig 1900-tallet, og er klassifisert som ikke i bruk (*not in use*).

Samiske språk i offentligheten – hvem anerkjenner hva?

De samiske språkene i Norge er definert som urfolksspråk. Per i dag er lulesamisk, nordsamisk og sørsamisk, innenfor nærmere definerte forvaltningsområder, likestilte med norsk i offentlig sammenheng.

I Sverige er alle relevante samiske språk anerkjent som nasjonale minoritetsspråk. Disse inkluderer nordsamisk, lulesamisk, pitesamisk, umesamisk og sørsamisk. Også i Sverige er de samiske språkene inkludert i ulike forvaltingsområder i Nord-Sverige.

I Finland er nordsamisk, enaresamisk og skoltesamisk definert som urfolksspråk og har en offisiell status innenfor et avgrenset *bembygdsområde*, nord i Finland.

här̄rā NG *här̄rā*; NG¹³ *häḡgā*, npl *häḡgā*; F *här̄ra*, npl *här̄rā*; J *här̄rā*, asg *här̄rāu*; präst / Geistlicher, Prediger (Pfarrer usw.); herre, särskilt i plur. / Herr, bes. im plur.; *tah här̄rah* de här herrarna; Herre (Gud) / Herr (Gott); F herre / Herr.

län'ska NG *län^εska*; SG *län'ska*, asg *län'skau*; NJ² *län^εska*, asg *län'skau*; J *län^εska*, asg *län'skau*; länsman, landsfiskal / höherer Polizei-, Gerichts- und Verwaltungsbeamter auf dem Lande.

På Kolahalvøya i Russland har de samiske språkene en svakere stilling enn i de nordiske landene. Språkene overlever hovedsakelig gjennom lokale initiativer og frivillig innsats. (Scheller 2013, s. 414).

Sámi Giellagáldu, som eies av sametingene i Norge, Sverige og Finland, er et felles sakkyndig fagorgan med hovedansvar for å koordinere, styrke og utvikle det nordiske samarbeidet om samiske språk. Organet arbeider med språkrøkt og normering av noen av de samiske språkene, som inkluderer sør-samisk, pitesamisk, lulesamisk, nordsamisk, enaresamisk og skoltesamisk. Det arbeides nå med å etablere en språknemnd for umesamisk, med mål om at den skal komme i gang i nær framtid.

Språkkontakt og kjønnsmarkører

Samiske språk har gjennom historien vært i kontakt med majoritetsspråk som norsk, svensk, finsk og russisk. Denne kontakten har ført til lånord som ofte inneholder kjønnsmarkører, som *-mann* 'mann' fra norsk eller *-mies* 'mann' fra finsk. Blant annet i nordsamisk og lulesamisk finnes det eksempler på både direkte lån og hybridformer, der deler av ordet er samiske og andre deler er lånt. Dette skaper utfordringer for et språk som i utgangspunktet er kjønnsnøytralt.

Alle de samiske språkene har hver sin tradisjon, sin grammatikk og hvert sitt leksikon. De har hatt kontakt med ett eller flere andre språk, som inkluderer andre samiske språk, pluss russisk, finsk, meänkieli/kvensk, svensk, norsk eller dansk. Det betyr at hvert av de samiske språkene har hatt ulike måter å forholde seg til grammatisk kjønn på, og derfor er det utviklet egne lånestrategier. For eksempel når det dannes nye ord eller ord som lånes fra andre språk – ofte fra majoritetsspråkene – er det nettopp i dette arbeidet at utfordringer kan oppstå.

For eksempel: Hvordan håndterer de samiske språkene yrkestitler og betegnelser som i norsk og finsk ofte har tydelige kjønnsmarkører? Én mulig løsning drøftes i denne teksten, med særlig fokus på nordsamisk og lulesamisk.

Med utgangspunktet i artikkelen "*Observasjoner av nordsamiske og kjønnsnøytrale titler: albmát, olbmát og olbmot*" (Rasmus 2024), kan en se nærmere

på hvilke samiske ekvivalenter som brukes, og hvordan disse språkene ofte unngår kjønnsmarkerte uttrykk.

Nordsamisk som har tre majoritetsspråk å forholde seg til – finsk, svensk og norsk – viser at det er utviklet ulike lånestrategier fra de respektive majoritetsspråkene. Samiske yrkestitler og begreper reflekterer både tradisjonelle kjønnsroller og moderne behov for kjønnsnøytralitet. Mange lånte titler har historisk vært mannsdominerte, som sjørelaterte yrker og militære roller, men det finnes også kjønnsnøytrale alternativer.

Samiske språk har sterke tradisjoner for å lage nye, kjønnsnøytrale betegnelser, blant annet ved å bruke avledningsendelser *som -deaddji og -ár*, som begge betyr omtrent “en som gjør noe”. I Rasmus sin kartlegging av lånte titler fra finsk til nordsamisk, finnes det 53 titler med endelsen *almmái* eller *olmmái* ‘mann’. Her er noen eksempler. Av disse har 28 *kjønnsnøytrale alternativer* (♀) uten ‘mann’-delen (se i kolonnen helt til høyre). Høyre pil (→) mot ordet i ‘apostrof’ viser en direkte oversettelse.

Finsk, eldre		Nordsamisk, eldre	Nordsamisk i dag
kirvesmies ‘øksemann’	→	ákš ^o almmái	snihkkár ♀ huksejeaddji ♀
palomies ‘brannmann’	→	buollinalmmái	časkadeaddji ♀ (buollin)jáddadeaddji ♀
putkimies ‘rørmann’	→	bohcealmmái	bohcebidji ♀
haastemies ‘stevningsmann’	→	stevnetalmmái	stevdnenvihtan ♀
sotilasiamies ‘militærådgiver’	→	soalddátášsealmmái	militearaattašea ♀

Det finnes også nordsamiske eksempler fra svensk side som illustrerer tilsvarende lignende titler lånte fra svensk. Flere av de samme begrepene er i nyere tid blitt erstattet av kjønnsnøytrale betegnelser, se kolonnen helt til høyre. Andre ord er genuine nordsamiske ordformer med avledningsendelser, eksempelvis: *-deaddji*, *-bargi*, *-vázzi*.

Svensk, eldre (i dag)		Nordsamisk, eldre	Nordsamisk, i dag
länsman (lensmann)	→	leansmánni	leansmánni, bearremánni
krigsman (officer, soldat)	→	soahttehearrá	soalddát ♀
ombudsman ‘sendemann’ (advokat, embetsmann)	→	sáttaolmmái	áittardeaddji ♀
overman (reindriftsutøver)	→	badjeolmmái	boazobargi → ‘reinarbeider’ ♀
renskötare (reingjeter)		boazovázzi → ‘reinvandrer’	boazovázzi → ‘reinvandrer’ ♀

Tilsvarende tilpasningsstrategier finnes også i lulesamisk i yrkestitler, som vist nedenfor. Her ser vi flere eldre ordformer som er tilpasset lulesamisk muntligspråk (altså assimilererte lulesamiske ord), og som enten er fullstendig tilpasset – som f.eks. *bievsmánne* fra ‘høvedsmann’¹ – eller delvis tilpasset, f.eks. *ednambärrá* ‘amtman’², der første ledd er -samisk som betyr ‘jord’, mens siste ledd er lånt fra norsk eller svensk og betyr ‘herre’. Andre ord er genuine lulesamiske ordformer med avledningsendelser, eksempelvis: *-diddje*, *-ár*, *-e*.

Svensk/Norsk (eldre / i dag)		Lulesamisk, eldre	Lulesamisk i dag
präst/prest, herre (fi: pappi) (norr. prestr)	→	härrá, báhppa	härrá, báhppa
kyrkoherde/sogneprest	→	hærrá, girkkohärrá	girkkohärrá
suppleant/vara, stedsfortreder 'ställföreträdande'	→	sadjásasj	sadjásasj ♀
länsman/lensmann	→	lænska	lænskka ♀
landshövding/fylkesmann	→	fylkkamánne	stáhtaháldadiddje ♀
sjuksköterska/sykepleier			skihppijsujttár ♀ skihpasujttár ♀

Strategier for kjønnsnøytralitet

Samiske språk har utviklet flere strategier for å møte utfordringen med lånte kjønnsmarkerte uttrykk. Blant disse er bruk av partisipper og endelser som nordsamisk *-eaddji* og *-ár*, som tidligere nevnt, gir kjønnsnøytrale betegnelser. Eksempler som *buollinjáddadeaddji* ‘brannslukker’ og *snibkkár* ‘snekker’ viser hvordan språket kan tilpasse seg uten å miste sin egenart.

Normeringsarbeidet må bygge på en balansert tilnærming der både språkets indre struktur og brukernes språklige intuisjon og praksis tas i betraktning. Målet er å utvikle løsninger og strategier som ivaretar språklig robusthet, samtidig som de oppleves naturlige og funksjonelle for brukerne. I møte med lånord kreves det derfor bevisste valg, særlig når det gjelder tilpasning til mål språket. Dette innebærer blant annet å bruke kjønnsnøytrale endelser eller sammensetninger, slik at språket fremstår inkluderende og i tråd med moderne språkbruk.

1 Høvedsmann, kommer fra norrønt *hǫfuðsmaðr*, sammensatt av *hǫfuð* (“hode”) og *maðr* (“mann”), brukt om overhode eller leder.

2 Amtsmann, øverste sivile embetsmann i et amt – en administrativ enhet – fra 1662 til 1919. Etter dette ble tittelen fylt av “fylkesmann” og senere “statsforvalter”

Utfordringer og muligheter

En av de største utfordringene med samisk språkarbeid er mangelen på koordinert terminologiutvikling på tvers av landegrensene. Samiske språk er små og sårbare, og påvirkes sterkt av majoritetsspråkene. Likevel gir den kjønnsnøytrale strukturen et potensial for fleksibilitet og innovasjon. Et helhetlig normeringsarbeid, basert på både språklige og sosiale hensyn, kan bidra til å styrke samisk språkbruk og fremme inkluderende uttrykksformer.

En av de største utfordringer samiske språk har, er kjønnsnøytralitet i sammensatte lånord, spesielt i lånord som har kjønn i kildeordet. Som vi har sett, så har det ikke alltid vært et koordinert arbeid med felles terminologi på tvers av landegrensene, spesielt i lånord fra våre respektive majoritetsspråk.

Samtidig som de samiske språkene i utgangspunktet ikke har grammatisk kjønn i pronomensystemet, i bøyningsformer og i ordavledninger, gir dette særtrekket en viss fleksibilitet. Det kan gjøre det enklere å utvikle nye kjønnsnøytrale termer som både harmoniserer med språkets struktur og imøtekommer behovet for inkluderende språkbruk. For at normeringsarbeidet skal lykkes, kreves det derfor en helhetlig forståelse av både språklige og sosiale faktorer, samt en vilje til å tenke langsiktig og inkluderende.

Terminologiutviklingen har i stor grad vært utført av ufaglærte språkbrukere og er sterkt påvirket av majoritetsspråkene. Derfor er det nødvendig at språkarbeidere samarbeider om språknormering på tvers av landegrensene.

Konklusjon

Kjønnsnøytralitet i samiske språk representerer mer enn et grammatisk trekk; det uttrykker sentrale verdier som likestilling, respekt og inkludering. Samiske språk har et særskilt utgangspunkt gjennom sin innebygde kjønnsnøytralitet, men står samtidig overfor utfordringer knyttet til språkkontakt og innlån fra majoritetsspråk. For å møte disse utfordringene er det nødvendig å utvikle strategier som ivaretar både språkets strukturelle egenart og brukernes behov, slik at språket kan reflektere et moderne og mangfoldig samfunn.

Det er av vesentlig betydning at normeringsarbeidet skjer i tett dialog med språkbrukerne, og at det balanserer hensynet til tradisjon med behovet for innovasjon. Samiske språk har potensial til å fungere som eksempler på hvordan minoritetsspråk kan være ledende i utviklingen av inkluderende språkpraksis.

Et langsiktig samarbeid mellom samiske språkinstitusjoner på tvers av landegrenser er avgjørende for å utvikle felles løsninger og styrke statusen til de samiske språkene. Dette inkluderer også et ønske om framtidig kontakt og språksamarbeid med vårt folk på russisk side. Samiske språk skal i framtiden være levende og inkluderende.

härräs-ulmutj NG¹⁹, NJ *härräs-ulmuš*; J² *h^εärräs-ulmuš*; NG¹⁹ ämbetsman («inte vilken herre som helst») / Beamter («nicht irgendein beliebiger Herr»); NJ herremän, herrkarl (J² *tekå äi've-siehkē* »liksom lite ämbetsmannaktig», inte vilken herrkarl som helst) / Herr, Mann vom Stande (J² *t. äi.-s.* »sozusagen ein wenig amtlich, beamtenmäßig», nicht jeder beliebige Herr von Stande).

sähtulatj NG *sähtulaš*, SG *sähtulatš*; NJ, J² *sähtulaš*; den som ledsagar någon någonstans; skjutskar (man l. kvinna) / wer jdn irgendwohin fährt, begleitet; Fahrer(in), Kutscher (Mann od. Frau).

Bruken av kjønnsnøytrale titler og omtaleformer er sentral for å synliggjøre samfunnets mangfold og motvirke marginalisering av bestemte grupper. I denne sammenheng har samiske språk en særlig mulighet til å gå foran i utviklingen av inkluderende og kjønnsnøytrale uttryksformer.

Det videre normeringsarbeidet bør derfor ha et helhetlig og brukervennlig fokus, der språkets egenart bevares samtidig som det tilpasses samfunnets krav til likestilling, representasjon og inkludering.

Summary

This article examines how Saami languages handle gender neutrality in grammar and vocabulary, with a particular focus on North Saami and Lule Saami. Although Saami languages do not inherently have grammatical gender, influence from neighboring languages has introduced gendered expressions, especially through loanwords. The article summarizes some of the results of a study that analyzes 131 occupational titles from Finnish and Norwegian to North Saami, demonstrating how Saami languages develop gender-neutral alternatives using neologisms, participles, and specific derivational endings. The article also discusses strategies for language standardization, challenges related to language contact, and the need for cross-border collaboration. It concludes that Saami languages are uniquely positioned to meet modern demands for inclusive language, and that future standardization efforts should be based on both linguistic distinctiveness and user needs.

Referanser

- Bull, Tove: 2021. Kjønnå språk og språkbruk før og no, s. 2. Institutt for språk og kultur, UiT Noregs arktiske universitet, Tromsø.
- Engberg, Mila: 2018. Miehiä ja Naisihmisiä. Suomen kielen seksismi ja sen purkaminen. (Män och Kvinnomänniskor. Att dekonstruera sexismen i finskan). Delegationen för jämställdhetsärenden 2018. TANE-publikationer (2018) 18, s. 17–18.
- Rasmus, Serge: 2024. Observasjoner av nordsamiske og kjønnsnøytrale titler: albmát, olbmát og olbmot [Upublisert mansukript]. Sámi Giellagáldu 2024.
- Scheller, Elisabeth: 2013. Kola Sami language revitalization – opportunities and challenges. Publisert i Andersson, Kajsa (ed.) 2013. *L'Image du Sápmi II: études comparées / textes réunis par Kajsa Andersson. Humanistica Oerebroensia. Artes et linguae* 16. Örebro: Örebro University, s. 392-421. <https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/5669/article.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Samiske ordbøker: 2024 Sámtni.org / Báhkko.org. Norges Arktiske Universitet, Tromsø. (hentet 21.08.2024). <https://sámtni.org/>.
- Sannhets- og forsoningskommisjonen: 2023: *Rapport til Stortinget fra Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport til Stortinget, PDF-dokument 19 (2022-2023)*. (hentet 24.09.2025). <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Dokumentserien/2022-2023/Dok19-202223/>.
- Kunnskapsdepartementet. (2023). Sámi allaskuvla – Samisk høgskole. (hentet 24.09.2025). <https://www.regjeringen.no/contentassets/25ee97449b614b5d9665b90506a70030/sami-allaskuvla.pdf>.
- Sametinget i Norge: 2024: Sametinget tar grep for å styrke samiske språk. (hentet 24.09.2025). <https://sametinget.no/aktuelt/sametinget-tar-grep-for-a-styrke-samiske-sprak.34769.aspx>.
- Sametinget i Norge, 2025: Forvaltningsområdet for samiske språk. (hentet 24.09.2025). <https://sametinget.no/sprak/forvaltningsområdet-for-samiske-sprak/>.
- Sametinget i Finland, 2025: De samiska språken. (hentet 24.09.2025). <https://oikeusministerio.fi/sv/de-samiska-spraken>.
- Store norske leksikon på snl.no. Høvedsmann. (hentet 20.11.2025). <https://snl.no/h%C3%B8vedsmann>.

Stortinget: 2019. Meld.St. 31, 2018-2019, *Melding til Stortinget: Samisk språk, kultur og samfunnsliv*. (hentet 24.09.2025). <https://www.regjeringen.no/contentassets/b3497da7cab1411094b96772d57b8d4e/no/pdfs/st-m201820190031000dddpdfs.pdf>.

Todal, Jon: 2013. Kvantitative endringer i den samiske språksituasjonen i Norge. Del av rapport i Samiske tall forteller 1/2013 (Kap. 2: s. 15-48), Sámi allaskuvla, Guovdageaidnu. https://samilogutmuitalit.no/sites/default/files/publications/6.samiske_tall_norsk_med_skilt.pdf.

UiT The Arctic University of Norway, Universet Library: 2019. Nettsted: *Arctic Indigenous Languages*. Ságastallamin / Telling the story: The Sámi Languages. (hentet 15.09.2025). <https://site.uit.no/sagastallamin/the-sami-languages/>.

UNESCO: 2025. Atlas of the world's languages in danger. <https://en.wal.unesco.org/languages>.

Forfatter

Svenn-Egil Knutsen Duolljá er tilknyttet Sámi Giellagáldu og jobber som seniorrådgiver for lulesamisk språk på norsk side av Sámeednam (Sápmi).

Nøkkelord

samiske språk, kjønnsnøytralitet, språknormering, grenseoverskridende samarbeid

Bibliografiske opplysninger

Duolljá, Svenn-Egil Knutsen, 2026: Kjønnsnøytralitet i samiske språk – strategier, utfordringer og språklige innovasjoner.

I: Kirsten Lindø Dolberg-Møller (red.): *Sprog i Norden 2026*, s. 97-106.

<https://tidsskrift.dk/sin/index>

© Forfatterne og Netværket for Sprognævnene i Norden
